

2 Ekonomie a její předmět

Cílem je vymezit předmět zkoumání ekonomie a naznačit základní souvislosti, které ovlivnily proces jeho utváření. Proto je stručně nastíněn vznik a vývoj ekonomického myšlení. Důraz je položen na pochopení proměny ekonomického myšlení v samostatnou vědní disciplínu i uvedení do základních souvislostí skutečnosti, že soudobá ekonomie existuje a rozvíjí se v alternativních prouděch. v pojednání o metodách je zdůrazněn vztah metod k předmětu zkoumání a hlavním otázkám, na které se snaží ekonomická teorie odpovídat. Pozornost je věnována zejména omylům plynoucím z přiznávání obecnějších vypovídacích schopností přístupům a metodám, které jsou charakteristické specifickými rysy.

2.1 Východiska teoretického ekonomického myšlení

Historie ekonomie jako samostatné vědní disciplíny je spojována s proměnami, kterými prošla společnost a její hospodářství v 18. století. Nástup průmyslové revoluce je provázen i vydělením teoretické disciplíny, která od svého vzniku prochází bouřlivým vývojem charakteristickým proměnami metod zkoumání, zpřesňováním předmětu zkoumání a v neposlední řadě proměnami celkového charakteru vědní disciplíny, který je především poznamenáván tím, zda jsou a jak široce jsou do zkoumání ekonomických souvislostí zakomponovány společenské souvislosti hospodářských procesů.

Vzniku ekonomie předcházela poměrně dlouhý proces formování ekonomického myšlení, ve kterém se krystalizovaly základy teoretického vnímání hospodářských jevů a souvislostí. Otázky a problémy hospodářského života, stejně jako hledání uspokojivých odpovědí a řešení, přitahovaly pozornost před mnoha tisíci lety a nepochybně ovlivňovaly podmínky vývoje společnosti.

Předmět zkoumání ekonomie se stal produktem vývoje ekonomického myšlení, které se utvářelo po dlouhá století i tisíciletí. V nejstarších památkách Sumeru, Babylónu či Egypta se můžeme setkat se zprávami o směně, obchodu, penězích, cenách atd. Tedy o jevech, které mají nezastupitelné místo v moderních ekonomikách i současné moderní ekonomické teorii.

Ve skutečnosti to ani jinak nemůže být. Ekonomie se zabývá otázkami dotýkajícími se každodenní aktivity člověka, který chce - li žít, musí uspokojovat potřeby a k tomu získávat vhodné statky. Ani mimořádné úsilí však nemuselo zabezpečit hojnost, a dokonce ani nezbytně nutné množství statků, což tím více nutilo člověka hledat způsoby, jak zlepšit podmínky života. Otázky, které si kladl, byly v mnohém blízké těm, které si klade člověk i v moderní společnosti.

Pokud bychom hledali kořeny moderního ekonomického myšlení, zjistili bychom, že vyhraněné ekonomické názory dokládající rozvinuté ekonomické myšlení jsou charakteristické pro mnohé významné myslitele antického Řecka. Jejich názory jsou často dováděny až do závěrů majících charakter zobecnění. Z tohoto období pochází i název samotné vědní disciplíny. Na přelomu 5. a 4. století před n. l. napsal *Xenofón* (430 – 355 př. n. l.) spis *Oikonomikos*, čili ekonomika.

Charakteristika antických ekonomických názorů:

- ekonomikou se rozumí **naturální hospodářství** - rodinné hospodářství produkující vše nezbytné pro uspokojování potřeb domácnosti. Vnímáno jako ideální hospodářské poměry
- **odmítavý postoj ke směně**. Zejména velmi negativní postoj k obchodu, jehož cílem by bylo dosažení zisku
- **půjčování peněz na úrok** (lichva), bylo chápáno jako **činnost zavrženíhodná**
- za **nejprospěšnější** hospodářskou činnost bylo považováno **zemědělství**

- u pozdějších autorů byl **oslaben negativní vztah k obchodu**. Pokud nebyl obchod motivován ziskem, ale realizací přebytku produkce resp. získáním toho, čeho se v produkci domácího hospodářství nedostávalo, byl shledáván jako prospěšný

Xenofón, stejně jako ostatní myslitelé, kladl důraz na zemědělskou výrobu a přesto, že domácí hospodářství byla schopna produkovat téměř vše pro vlastní spotřebu, věnoval pozornost i významu a místu obchodu a trhu. Nepochybně nejuznávanější osobností ve vývoji antického ekonomického myšlení se stal **Aristotelés** (384 – 322 př.n.l.). Jeho názory na peníze se staly na dlouhá století vrcholem jejich analýzy. Vznik peněz vyvozoval z rozvoje směny a pokud sloužily jako oběživo a usnadňovaly směnu, považoval je za jev přirozený. Jsou-li však peníze použity k "tvorbě" peněz, např. lichva nebo obchod pro zisk, zpronevěřují se svému přirozenému poslání a Aristoteles je považuje za nepřirozené. K pozoruhodným poznatkům se propracoval při rozboru směny ve spisu **Etika Nikomachova**. V přístupu ke směně zdůraznil

- každé zboží musí být užitečné pro toho, kdo je ve směně získává
- předpokladem směny je, že proti sobě stojí statky odlišných vlastností, dva statky schopné uspokojovat odlišné potřeby
- přitom směnné relace, utvářející se na trhu, jsou relativně stabilní. Otázka, čím je dána relativní stabilita směnných relací, resp. hledání odpovědi, sehrály mimořádnou roli při poznávání mechanismu trhu, zákonitostí jeho fungování i při vzniku ekonomie jako vědy
- řešení naznačené Aristotelem vycházelo z etického požadavku, že směna nesmí sloužit k obohacení (směna vyjadřuje rovnost, jejímž předpokladem je souměřitelnost zboží), vyjadřuje požadavek ekvivalence směnných relací, což předznamenalo přístup k analýze směny vlastní klasické škole politické ekonomie.

Do historie vstoupila i Aristotelova kritika společenského vlastnictví, kterému vytýká, že oslabuje soukromou iniciativu a zájem na výsledcích výroby. Uchovala si trvalou platnost a vypovídací schopnost. v centru pozornosti ekonomických názorů antických myslitelů bylo zemědělství, všeobecně uznávané jako nejprospěšnější hospodářská činnost, poskytující statky představující skutečné bohatství společnosti.

To platilo i pro pozdější autory, kde mezi nejvýznamnější autory prvních století našeho letopočtu musíme zařadit především **Aurelia Augustina** (354 - 430). v jeho spisu „**O státě božím**“ zní myšlenky rozpracované již v Řecku. Zemědělství je nejlepší z hospodářských činností, odmítavý je jeho postoj k hospodářství založenému na směně (tržnímu hospodářství). U Augustina je zdůrazněna nutnost žít se vlastní prací a práci fyzickou cení stejně jako práci duševní.

Skutečnost, že hospodaření bylo založeno na tradičních postupech a vyvíjelo se velmi pomalu, se projevovalo i v tom, že se v následujících stoletích nesetkáváme s novými ekonomickými názory. Úroveň ekonomického myšlení i způsobu hospodaření nalézají svůj výraz v úpravách hospodářských poměrů, jak jsou zachyceny v tehdejších kodexech panovníků.

Od 11. století se rozvíjející obchod, včetně mezinárodního, stával impulsem nejen pro rozvoj hospodářství, ale také pro rozvoj ekonomického myšlení. Reprezentativní výklad ekonomického myšlení feudální společnosti představují ekonomické názory kanonistů, především **Tomáše Akvinského** (1225 – 1274). Zvláštní pozornost si zasluhuje především jejich **učení o spravedlivé ceně**, které představuje normativní zásadu upravující tradiční etický požadavek, že směna nemá být zdrojem obohacení jedněch na úkor jiných. Cena má přihlížet

- k nákladům výroby,
- nákladům obchodníků a jejich přiměřenému zisku,
- k daním, clům a jiným poplatkům plynoucím feudálům.

Náklady jsou zde chápány jako náklady na "přiměřené živobytí", tzn. majetnější a výše postavený obchodník je má vyšší než obchodník chudý.

Jestliže se po dlouhá staletí opíralo ekonomické myšlení o soustavu poznatků zformovaných již antickými mysliteli, pak průběh 14. století je obdobím radikálního zlomu. Formoval se nový směr ekonomického myšlení, který odráží změny probíhající v hospodářství, změny směřující ke zrodu svobodného kapitalistického tržního hospodářství. Na tuto cestu vstoupily jako první přímořská města v Itálii (zejména Benátky a Janov), v následujícím století některé oblasti Španělska a Portugalska. V 16. století se nejrozvinutější zemí stalo Holandsko. Učení, které postupně ovládlo Evropu a stalo se vládnoucí hospodářsko-politickou doktrínou až do poloviny 18. století, vstoupilo do historie pod označením *merkantilismus*.

Východiskem merkantilismu se stalo nové pojetí bohatství. *Bohatství bylo ztotožněno s penězi, resp. drahým kovem*. Proto je odlišně posuzována i otázka zvyšování bohatství, která v tomto myšlenkovém proudu nutně vyústí uje v požadavek hromadění drahého kovu v zemi.

Tři základní způsoby zvyšování bohatství podle merkantilistů:

- *vlastní těžba drahého kovu,*
- *koloniální politika získání oblastí s nalezišti drahých kovů,*
- *zahraniční obchod.*

Na prosazování a rychlém šíření merkantilistických idejí měl vliv i zájem panovníků na zvyšování množství drahého kovu v zemi. Merkantilismus se vyvinul v systém státní regulace hospodářství, zejména zahraničního obchodu. Za čtyři století prošel vývojem odrážejícím měnící se podmínky v hospodářství i ve společnosti. Základní myšlenkové schéma se však nezměnilo.

Podle opatření, která byla státem realizována, můžeme odlišit dvě vývojové fáze:

- *raný merkantilismus (soustava peněžní bilance),*
- *rozvinutý merkantilismus (soustava obchodní bilance).*

Raný merkantilismus se snažil zabraňovat jakémukoliv vývozu peněz ze země, byla stanovena i povinnost zahraničních kupců utratit v zemi získané peníze.

Základním předpokladem uskutečňování obdobných zásad bylo, že země má co nabídnout, že je schopna s výhodou prodávat do zahraničí. Proto musel merkantilismus věnovat pozornost i rozvoji výrob ve vlastní zemi. Přes všechny odlišnosti v jednotlivých zemích se proto merkantilismus vyznačoval uplatňováním následujících zásad:

- *zabraňování či omezování dovozu spotřebního zboží, zejména luxusních předmětů,*
- *zabraňování vývozu surovin a nezpracovaných zemědělských produktů,*
- *podpora a zvýhodňování exportu průmyslového zboží a zpracovaných zemědělských výrobků,*
- *podpora dovozu surovin pro exportní průmysl.*

K tomu bylo využíváno cel a vývozních premií. Tyto zásady byly plně uplatňovány v *období rozvinutého merkantilismu*, který se opíral o myšlenku, že příliv peněz do země je možno zabezpečit i tím, že peníze vyvážené do ciziny zabezpečí příliv většího množství peněz do vlastní země. Proto je často používán termín soustava aktivní obchodní bilance.

Exponenty rozvinutého merkantilismu byli významní obchodníci, např. ředitel Východoindické společnosti *Thomas Mun* (1571 – 1641). Jeho knihy sloužily jako učební texty na koleji Východoindické společnosti. Právě v jeho díle byly zdůrazňovány myšlenky o prospěšnosti reexportu zboží, o negativních důsledcích zabraňování vývozu peněz a naopak prospěšnosti jejich vývozu, jsou-li schopny zabezpečit příliv většího množství peněz. Významným a známým merkantilistou byl Francouz *Jean Baptiste Colbert* (1619 – 1683), od jehož jména je odvozen i název francouzského merkantilismu - *colbertismus*. Do historie vstoupil svojí naprosto jednostrannou podporou exportního průmyslu a jeho konkurenceschopnosti, která vedla k úpadku francouzského zemědělství (tlak na

nízké ceny zemědělské produkce, který měl garantovat nízké ceny surovin a práce pro zpracovatelský průmysl, zbavoval zemědělství reprodukčních prostředků).

Významným přínosem merkantilistů bylo, že pragmatismus ovládající sféru obchodu a financí měl přímý vliv na změnu pohledu při hodnocení ekonomických jevů. Kritériem byl jednoznačně měřitelný příliv peněz, na rozdíl od dogmat, byť všeobecně akceptovaných. Merkantilismus položil základy pro vydělení ekonomie z širšího proudu filozofického myšlení, přispěl k formování pojetí předmětu a svými důsledky si vznik ekonomie jako samostatné vědy vynutil.

Pro následné formování učení klasické školy politické ekonomie bylo významné zejména:

- **nastolení otázky pojetí bohatství společnosti a zdrojů či způsobů jeho zvyšování,**
- **přísná státní regulace hospodářství** uskutečňovaná merkantilisty, a to nejen zahraničního obchodu, ale také výroby a spotřeby
- pozornost věnovaná problému směny – **přechod od naturálního hospodářství a s tím souvisejících otázek k orientaci na tržní prostředí.**

2.2 Vznik ekonomie a vývoj jejího předmětu

Rozvoj manufakturních výroby doprovázený negativními důsledky jednostranně proexportní regulace domácího hospodářství přinášel protimerkantilistické citění obyvatelstva. Měnící se hospodářské podmínky se staly impulsem k přehodnocování. Paradigma merkantilismu se dostávalo do rozporu se společenskou a hospodářskou realitou.

V merkantilistickém přístupu byl stát tvůrcem hospodářského systému, zatímco **na přelomu 17. a 18. století převládlo přesvědčení, že hospodářství je systém ovládaný vlastními zákonitostmi**, které jsou schopny zabezpečit jeho fungování.

V kontextu širšího proudu filozofického myšlení bylo i hospodářství chápáno jako přirozený systém. Tyto změny v pohledu na hospodářství nutně vyústily v přesvědčení, že nejlepší hospodářskou politikou státu je politika nevměšování se do hospodářství (francouzský požadavek "laissez faire" či anglický "free trade"). Do ekonomického myšlení **vstoupila idea hospodářského liberalismu** doprovázená úsilím odhalit zákonitosti fungování tržního hospodářství. Na těchto východiscích došlo k vydělení ekonomie v samostatnou vědu.

Její prvním směrem se stala klasická škola politické ekonomie. Učení klasické školy politické ekonomie se definitivně zformovalo v učení **A. Smitha (1723 – 1790)**. Smithova práce **"Pojednání o podstatě a původu bohatství národů"** (1776) znamená završení nového přístupu k hospodářství, který se v Anglii konstituoval sto let. Smith navázal na názory **W. Pettyho, J. Locka, D. Huma** a dalších Angličanů, ale také na některé myšlenky **francouzských fyziokratů (zejména F. Quesnaye)**.

Ve Smithově díle se setkáme s jedním z prvních popisů fungování cenového systému, a především je vysvětleno, jak je konkurenční mechanismus schopen zabezpečovat efektivní alokaci zdrojů. Vnější zásahy jsou ukazovány jako narušení tohoto mechanismu. Smithova **„neviditelná ruka trhu“ vede jednotlivé tržní subjekty tak, že sledováním svého osobního zájmu a prospěchu jednají současně v zájmu trhu a společnosti.**

V učení klasické školy politické ekonomie nastal také zásadní obrat v otázce pojetí bohatství a jeho zdroje. V protimerkantilistické kritice je zdůrazňováno, že peníze nejsou skutečným bohatstvím. **Růst množství peněz v zemi zvyšuje důchod země pouze nominálně, a navíc vede k poklesu jejich kupní síly, vyvolává růst cen.** Odtud vyvozují představitelé klasické školy politické ekonomie závěr, že **bohatstvím je reálný národní důchod, to, co se v zemi vytvoří a může tak sloužit potřebám.** Tomu odpovídá i nové pojetí zdrojů.

Zdrojem hodnot je ve Smithově pojetí lidská práce a její produktivita, a proto v jeho systému zaujímá čelné místo i dělba práce, rozhodující činitel růstu produktivity. Předpokladem prohlubování dělby práce je rozvoj trhu. V této souvislosti Smith zdůrazňuje i potřebu dodatečného množství kapitálu

a nutnost jeho rozšiřování. Snaha každého člověka o dosažení osobního prospěchu se realizuje prostřednictvím sklonu ke směně.

Trh se stává centrem celého hospodářského systému, zprostředkovává styky jednotlivých subjektů, **je nástrojem koordinace hospodářství**.

Ve Smithově systému jsou obsaženy ideje racionálně jednajícího člověka i dobrovolnosti směny, ale také idea rovnováhy systému a konkurence jako mechanismu, kterým systém nalézá svoji přirozenou rovnováhu. Pokud bychom doplnili ideu klesajících výnosů, získáme soubor základních idejí, na kterých byly založeny liberální tradice v ekonomii.

Učení klasické školy bylo poznamenáno dobou, ve které vznikalo a rozvíjelo se. Přesvědčivým dokladem jsou názory francouzských fyziokratů, dobových současníků A. Smitha. Vývoj klasické školy probíhal v období bouřlivého vývoje nového společenského systému i jeho výrobní základny. **Průmyslová revoluce znamenala převrat v postavení výrobních faktorů (půdy, práce a kapitálu), což se brzy odrazilo i ve vývoji názorů na zdroje růstu společenského bohatství.**

Výchozí koncepce byla poznamenána výsádním postavením práce mezi ostatními výrobními faktory, což odpovídalo stadiu výroby opírající se o řemeslnou ruční práci před průmyslovou revolucí. Svoji roli sehrálo i to, že lidská práce je nejpřesvědčivějším zobrazením lidského přičinění se o růst bohatství a jako argument v protimerkantilistických polemikách nejúčinnější. Proto je také již u W. Pettyho prohlášena práce za zdroj bohatství. ("...práce je otcem bohatství a zem je jeho matkou" uvádí Petty ve svém díle " Rozpravy o daních a poplatcích" z roku 1662). Toto pojetí sdílí a propracovávají J. Locke, P. Boisquillebert, D. Hume i A. Smith. V klasické škole politické ekonomie je tento výklad završen v učení D. Ricarda (1772 – 1823) a vstoupil do historie jako **teorie pracovní hodnoty**.

Další vývoj ekonomického myšlení však byl ovlivněn především přístupem, se kterým vstoupil do teorie **J. B. Say** (1767 – 1832). Say vycházel ze spoluúčasti půdy, práce a kapitálu na tvorbě hodnot statků. **Výrobní faktory poskytují služby, ze které jim náleží odměna (cena služby) podle významu jejich spoluúčasti ve výrobě.** Až do 30. let našeho století se ekonomie opírala o jinou Sayovu konstrukci, **tzv. Sayův zákon trhů**, podle kterého dochází k automatickému vyrovnávání nabídky a poptávky a není možný vznik vážných poruch realizace na trhu.

Završením vývoje klasické školy je dílo **J. S. Milla** (1806 – 1874), který je ekonomem druhé třetiny 19. století. Z hlediska vývoje ekonomického myšlení je toto období zajímavé tím, že dochází k diferenciaci směrů a všeobecně je věnována vyšší pozornost problematice rozdělování. Projevuje se to i u Milla, nicméně nedostatky učení klasické školy nepřekonal. Jednalo se především o dva:

- klasická škola politické ekonomie se orientovala na makroekonomii, ale téměř zcela mimo její pozornost zůstaly souvislosti mikroekonomické úrovně ekonomiky,
- její teorie cen vycházela z výrobních nákladů, které představují faktor ovlivňující chování nabídky na trhu,
- cena se však utváří jako výslednice působení nabídkové i poptávkové strany. Chování spotřebitele (poptávková strana) bylo považováno za nevýznamnou tržní složku, analýza trhu se neopírala o teorii poptávky,
- mechanismus trhu byl popisován přes cenové odchylky v důsledku měnící se proporce mezi nabídkou a poptávkou. Proces byl vnímán jako prosazování přirozeného (přírodního) a v tomto smyslu objektivního řádu.

Skutečným mezníkem ve vývoji ekonomie se stal počátek 70. let 19. století. Rok 1871 je spojován se vznikem tzv. marginalistické revoluce, ve které vedle snahy překonat nedostatky učení klasické školy sehrála důležitou roli skutečnost, že probíhající změny v hospodářství se projevovaly v nových tržních souvislostech. S revolucí je spojován nástup nového ekonomického směru, **tzv. neoklasické ekonomie**. Nový přístup se projevuje i změnou názvu, místo politické ekonomie nastupuje **economics** s přesně vymezeným předmětem. Je to období intenzivního rozvíjení a prosazování mikroekonomické teorie.

Nástup neoklasické ekonomie se opírá o liberální tradice klasické školy, ale orientuje pozornost k problematice tržní rovnováhy.

K tomu využívá jednak matematických metod, jednak nové metodologie přístupu k trhu - chování tržního subjektu je výsledkem porovnání užítku, který směnná transakce přináší, s obětí, která musela být podstoupena, např. výdej určitého množství peněz. Těmto otázkám bude věnována samostatná kapitola dalšího textu. Na vzniku neoklasické ekonomie a jejím rozvoji se podílely tři školy:

- **Rakouská psychologická škola** - **C. Menger** (1840 – 1921), **E. Böhm-Bawerk** (1851 – 1919) aj. Tito autoři rozpracovali základy teorie mezního užítku, která se stala součástí moderní ekonomie při objasňování tržní poptávky.
- **Matematická (lausannská) škola** se soustředila především na využívání matematického aparátu při řešení otázek rovnováhy, ale i jiných ekonomických jevů, se snahou nalézt matematické řešení problému. K nejvýznamnějším představitelům patří **L. Walras** (1834 – 1910) se svojí teorií celkové rovnováhy. **V. Pareto** (1848 – 1923), který přispěl k přeměně teorie mezní užitečnosti v teorii poptávky po spotřebních statcích.
- **Anglo-americká větev**, se kterou bylo spjato označení neoklasická ekonomie. Tento přístup se formuje s mírným časovým odstupem (90. léta). Jejimi hlavními představiteli byli **A. Marshall** (1842 – 1924) v Anglii a **J. B. Clark** (1847 – 1938) v USA. Pro autory je charakteristické doplnění teorie mezní užitečnosti o teorii mezní produktivity. Tato druhá klíčová teoretická konstrukce nabídla možnost vysvětlení utváření poptávky po výrobních faktorech a otevřela cestu k vysvětlení problému utváření cen na trzích výrobních faktorů. Cena výrobního faktoru je důchodem vlastníka výrobního faktoru což znamená, že byla rozpracována ucelená teorie rozdělování.

Sjednocujícími prvky všech tří přístupů bylo vymezení předmětu i základní metodologické přístupy. Odtržení přívlastku politická mělo zdůraznit, že se neoklasická ekonomie více přibližuje k přírodním vědám a že se očistila od etických, ideologických i politických soudů. Byla zdůrazněna podoba "čisté" teorie, která nedává doporučení pro konkrétní hospodářskou politiku. **Metodologie se opírala o individualismus jako východisko rozhodování tržních subjektů a teorie mezní užitečnosti a mezní produktivity, které tvoří základ i soudobé moderní mikroekonomie, a proto se v následujících kapitolách s těmito přístupy podrobněji seznámíme. Z hlediska vývoje ekonomie bylo důležité:**

- úspěšně byla rozpracována mikroekonomie a tím se "zaplnil" prostor, jemuž klasická politická ekonomie nevěnovala pozornost.
- objasňování fungování mechanismu trhu a hospodářství se posunulo z roviny "přirozeného řádu" do roviny rozhodovacích procesů hospodářských subjektů a v nich se prosazujících zákonitostí.

Poznámka: Neoklasická ekonomie se proměnila v hlavní proud ekonomické teorie a její pozice byla zpochybněna až v souvislosti s vlivy, které předznamenávaly nástup nové makroekonomické teorie. Těmto otázkám se budeme věnovat až v rámci výkladu makroekonomie, která tvoří druhou část základního kurzu ekonomie.

2.3 Předmět a metody ekonomie

Současné pojetí předmětu ekonomie se utvářelo na půdě neoklasicismu. Již **L. Walras** zdůraznil pojem vzácnost v souvislosti s definicí bohatství. Vzácná je ta věc, která je užitečná a přitom existuje v omezeném množství v poměru k potřebám. To znamená, že subjekt stojí před rozhodnutím, jak z omezených zdrojů maximalizovat efekt. Toto pojetí zdůraznil **L. Robbins** v roce 1932, když **definoval ekonomii jako vědu o lidské činnosti, pokud se tato činnost utváří jako volba, jinými slovy, ekonomie zkoumá lidské chování jako poměr mezi cíli a vzácnými prostředky s alternativním použitím.**

Uvedená definice je obsahově shodná s těmi, které jsou i dnes užívány v nejrozšířenějších učebnicích a kterou využijeme i pro náš další výklad. Tedy:

Ekonomie zkoumá, jak lidé a společnost rozhodují o využití vzácných zdrojů, které mají alternativní užití, za účelem výroby různých statků a služeb a jak jsou tyto komodity rozdělovány pro současnou i budoucí spotřebu mezi jednotlivé osoby a skupiny ve společnosti.

Vývoj ekonomické teorie ukazuje, že ke zkoumání předmětu ekonomie a k řešení doprovodných problémů, je možno přistupovat odlišnými způsoby. Základní problém je možno uchopit velmi úzce, jako technicko ekonomický problém optimalizace vstupů mezi jednotlivé činnosti, ale také např. tak, že se za dominující rozměr zkoumání vezme hospodářství jako součást uspořádání společnosti a ekonomické souvislosti se konfrontují se společenskými dopady. V ekonomii se odlišují dva základní přístupy, na jejichž základě rozlišujeme ekonomii *pozitivní a normativní*.

Pozitivní ekonomie

- se soustřeďuje na popisnou stránku hospodářství
- zjišťuje fakta (jak se změnil výkon ekonomiky, jak se změnila struktura výdajů domácností, jak souvisí růst mezd a výše cenové hladiny atd.)
- zajímají ji výroky schopné verifikace, popisuje hospodářství, jaké je, a jaké zákonitosti v něm působí.

Normativní ekonomie zkoumá pochopitelně také hospodářství a jeho podobu, ale

- vedle popisu a konstatování jaké hospodářství je obsahuje i hodnotové soudy
- zpravidla jsou hodnotové soudy v podobě srovnání s nějakou modelovou konstrukcí (demonstrující optimální uspořádání za daných podmínek). Např. nekonstatuje pouze jaká je úroveň nezaměstnanosti a její struktura, ale klade si otázky, zda je uspokojivá a co učinit pro její zlepšení.
- vychází tedy při analýze hospodářství ze zkoumání hospodářské reality, ta se však stává pouze východiskem hodnotových soudů zahrnujících i souvislosti etické a sociální. Na základě hodnotových soudů propracovává konstrukci zdokonalení ekonomického systému a vypracovává příslušná doporučení.

Diferenciace v soudobé ekonomii je spojena především s názory náležejícími do normativní oblasti vztahující se k hospodářství jako celku. Mikroekonomická teorie trhu a cen je spíše tím, co jednotlivé proudy spojuje, makroekonomické otázky (zejména peněžní problematika, zaměstnanost, cenová hladina) jsou naopak tím, v čem se proudy ekonomické teorie odlišují.

Již jsme se také seznámili se dvěma rovinami zkoumání, které je sice možno od sebe oddělit, nicméně k pochopení ekonomie je třeba zvládnout obě roviny a poznatky propojovat. Jsou to ***mikroekonomie a makroekonomie***.

Dělení odráží skutečnost, že k hospodářství (zdůraznili jsme, že se jedná o soustavu, která neexistuje samo o sobě, ale je produktem lidské a účelově orientované aktivity) můžeme přistupovat dvojitým způsobem. Buď zkoumáme, jak se hospodářství chová, jaké procesy a reakce v něm probíhají, tzn. základem přístupu je zkoumání ekonomiky jako celku, nebo vycházíme z toho, že vše, co se v hospodářství děje, jsou důsledky lidské aktivity.

Mikroekonomie se soustřeďuje na analýzu chování jednotlivých subjektů (jednotlivců, firem, domácností). K otázkám, které budeme řešit na mikroúrovni, patří např.

- čím je motivován spotřebitel na trhu výrobků a služeb
- jak se utváří cena na trhu určitého výrobku
- jak se rozhoduje firma, chce - li maximalizovat zisk
- jak funguje trh dokonalé konkurence, atd.

Makroekonomie zkoumá chování ekonomiky jako celku. Makroekonomickými otázkami je např. měření hrubého domácího produktu, zaměstnanost, význam peněz v ekonomice, inflace, dopady hospodářské politiky státu na výkon ekonomiky, aj.

Vývoj ekonomie probíhá převážně evoluční cestou, ale nikoliv nepřetržitou. S myšlenkou evolučního zdokonalování nevystačíme. Evoluci můžeme snadno vystopovat v jednotlivých směrech, které jsou

propracovávány jako teoretické systémy. Posun ekonomického myšlení (a tedy i ekonomické vědy) se uskutečňuje i záměnou, nahrazením jednoho směru jiným směrem. Tím se mění i způsob řešení zkoumaných otázek. **Mění se paradigma**, tzn. daný přístup a soustava poznatků využívaných ve vědecké analýze hlavního proudu. V příslušném časovém období jsou tyto přístupy a poznatky zpřístupňovány v učebnicích a z pozice přijatého paradigmatu se teorie snaží odhalovat a analyzovat problémy hospodářství. Přitom se může setkat s případy, které jsou z těchto pozic nevysvětlitelné. Právě existence takových anomálií vede k hledání nových přístupů, na jejichž základě vzniká nové paradigma a jeho stoupenci odmítnou paradigma hlavního proudu, což se odehrálo v průběhu 70. let minulého století, kdy neokeynesiánské paradigma (založeno na přesvědčení, že trhy již nejsou schopny bez státní intervence dostatečně účinně regulovat proces efektivní alokace zdrojů) bylo zpochybněno vývojem hospodářství a nahrazeno paradigmatickým monetaristickým. Záměna se uskutečnila po kontroverzi, ve které nové paradigma prokázalo větší schopnost vysvětlení změn, nabídlo uspokojivější odpovědi na proměny, které se odehrály.

Nové paradigma se může prosadit jen tehdy, je - li schopno účinněji vypovídat o aktuálních problémech doby. Přitom může obsahovat i prvky předchozího paradigmatu, případně může představovat "návrat" k prvkům a přístupům paradigmat již dříve překonaných (pro druhou polovinu 20. století typický nárůst vlivu neoklasických přístupů a poznatků).

Jako každá věda i ekonomie používá ke zkoumání svého předmětu **škálu metod**, které u jednotlivých směrů nemusí být a nejsou využívány ve stejných proporcích, nebo jsou dokonce určité metody zásadně odmítány (např. historická škola odmítající metodu abstrakce a preferující tzv. historickou metodu. Na druhé straně historický přístup k analýze hospodářského systému nepoužívaly např. anglická klasická škola nebo neoklasická ekonomie, atd.).

V ekonomii zaujímá klíčové postavení **metoda abstrakce**. Je to dáno tím, že ekonomie usiluje o objasnění zákonitostí ekonomických jevů a procesů a právě abstrakce umožňuje vydělit z mnohotvaré hospodářské reality její podstatné stránky. Umožňuje nalézt to, na základě čehož můžeme provádět srovnání. Od abstrakce se odvíjí i možnost uplatnění **zobecnění**.

Další nezastupitelnou metodou je **analýza** umožňující myšlenkové dělení celku na jednotlivé části. Poznáním částí se vytvářejí předpoklady pro dokonalejší pochopení a poznání fungování složitého celku. Tento celistvý pohled se opírá o využití metody **syntézy**.

Své nezastupitelné místo v ekonomii má **indukce** (spočívající v postupu od jednotlivého jevu k obecným poznatkům), stejně jako **dedukce**, představující myšlenkový proces, ve kterém z určitých předpokladů logicky vyvozujeme závěr.

Právě **otázka předpokladů** patří v ekonomii k často diskutovaným problémům a způsobuje stále řadu omylů a sporů. Je to dáno tím, že **ekonomie nemá možnost využívat metodu experimentu**, která v některých jiných vědách má klíčové postavení. Experiment má opodstatnění, jestliže s výjimkou zkoumaného jevu můžeme vše ostatní uchovat neměnné. A to v hospodářství není možno zabezpečit. Proto je nutno v ekonomii dodržovat zásadu usuzování o ekonomických procesech při neměnných ostatních podmínkách (**ceteris paribus** - „za jinak stejných okolností“), ale současně dbát důsledně na to, že poznatek má plně vypovídací schopnost jen za těchto podmínek. Zvláště při aplikaci poznatků ekonomie na reálné podmínky trhů, je nutno uvedenou skutečnost zohledňovat.

Důležitou roli v metodologii ekonomie hraje **faktor času**. i na základě tohoto rozměru můžeme provádět diferenciaci ekonomických teorií. Některé faktor času neuvažují (statické), jiné zkoumají procesy v čase (dynamické, např. teorie růstu). Zcela výjimečné místo v ekonomii má rozlišování dopadů ekonomických procesů či zásahů do nich z hlediska krátkodobého a dlouhodobého.

Celá řada kontroverzí minulosti i současnosti (včetně diskusí o transformačním procesu české ekonomiky nebo např. diskuse o efektech státních intervencí v souvislosti s krizovými jevy ve světovém hospodářství v konci prvního desetiletí tohoto století) probíhá v podobě, kdy se sice hovoří o stejném problému, ale v různých časových horizontech. Ale **krátkodobé efekty a dlouhodobé efekty nejen že nemusí, ale v tržním prostředí zpravidla nejsou totožné a často se jeví jako vzájemně se vylučující**. S těmito souvislostmi budeme mnohokrát pracovat v dalším textu (např. výrazný cenový

vzestup z hlediska krátkodobého neznamená, že je trvalým znakem systému. Naopak, vzestup uvede do chodu síly působící opačným směrem, které stimulující cenový pokles).

Ekonom by měl umět rozlišovat tyto dvě dimenze a v úvahách a řešeních je také dodržovat, neboť jsou předpokladem porozumění tržnímu prostředí a jeho mechanismům.

K otázce času je třeba učinit ještě jednu poznámku dotýkající se příčinných souvislostí. Jedná se o *tzv. post hoc klam*. Hospodářské procesy probíhají v čase, a *jestliže platí, že jev A proběhl dříve než jev B, nemusí to znamenat, že jev A je příčinou jevu B*. Zaměňování časové souslednosti hospodářských jevů a jejich povyšování na příčinné vztahy patří k omylům, kterých se lidé často dopouštějí v soudech o hospodářství.

Všeobecně platí, že používání metod musí být vyvážené. Žádná metoda není univerzální a jednotlivé metody nejsou volně zastupitelné. Jejich přednosti (zejména v delším období) se mohou projevit pouze tehdy, je-li ke zkoumání jevu použito adekvátní metody a je-li výsledek správně interpretován.

I ekonomie má své zákony, které jsou výsledkem poznávacích procesů. Tyto *zákony vyjadřují obecné tendence* prosazující se v neustále se proměňujícím hospodářském prostředí, pokud jsou nastoleny podmínky, za nichž se souvislost prosazuje. i v případě ekonomických zákonů platí, že nezbytnou součástí osvojení poznatku je znalost předpokladů, při kterých byl zákon odvozen.

Při výkladu ekonomické teorie budeme využívat i grafů, které budou ilustrovat vztah mezi proměnnými. Pomocí grafů se pochopení souvislostí může stát srozumitelnější, ale musíme upozornit i nato, že na druhé straně mohou grafy svádět ke zjednodušeným interpretacím. To není jejich posláním.

V grafických vyjádřeních budeme využívat hladkých křivek, k jejichž zobrazení využijeme několika bodů. Např. v předchozí kapitole jsme pracovali s křivkou vyjadřující hranici výrobních možností. Každý z bodů křivky vyjadřuje výstup při maximálním využití dostupných zdrojů. Spojitá křivka je zobrazením všech maximálně dostupných výkonů.

Velmi často jsou využívána grafická vyjádření závislosti proměnné na čase. Např. změny výkonu ekonomiky, změny množství peněz v čase. V tomto případě se nám otevírá možnost ilustrace vzájemných souvislostí mezi oběma proměnnými.

3 Mechanismus hospodářské koordinace

Na základě předchozího vymezení hospodářství se budeme zabývat otázkou, proč je nutné, aby v hospodářství probíhala koordinace. Bude zaveden hospodářský mechanismus a definovány jeho funkce. Pochopení základních funkcí, které má zabezpečovat hospodářský mechanismus a principů, na nichž může být jeho fungování založeno, tvoří základní cíl, od kterého se odvíjí i existence dvou základních forem uspořádání hospodářských poměrů – tržní hospodářství a centrálně plánované hospodářství. V kapitole je nutno se soustředit na pochopení nutnosti existence mechanismu koordinace a zejména funkcí, které mechanismus plní. Porovnání principů, na nichž může být působení mechanismu založeno je nutno dovést do schopnosti porovnávat způsoby fungování a identifikovat případné problémy, které působení mechanismu přináší. Na základě ujasnění si těchto vazeb pak dospět ke schopnosti argumentovat přednosti tržního mechanismu.

3.1 Nutnost koordinace

Pojem koordinace má široké užití. Protože hospodářství představuje celek skládající se z jednotlivých částí, budeme koordinaci užívat v obvyklém významu slova, tj. *uvedení jednotlivých částí celku do souladu*. Hospodářství jako celek se musí vyznačovat stejně účelným chováním, jako každý jednotlivý ekonomický subjekt. Hospodářství je soustava vytvořená lidmi a založená na jejich aktivitě. Má přesně definované poslání, které je odvozeno od nutnosti vytvářet statky k uspokojování potřeb. Má-li být účelu dosaženo, je nezbytné, aby existoval a působil mechanismus usměrňující fungování

hospodářství tak, aby ze zdrojů, které jsou k dispozici, byly vytvářeny předpoklady pro uspokojování potřeb, a to současných i budoucích.

Již v předchozím textu jsme uváděli mnohé faktory, o kterých můžeme tvrdit, že vyvolávají potřebu a nutnost koordinace. A to buď samy o sobě, nebo ve vzájemném vztahu, např.:

- *vzácnost zdrojů, která limituje možnosti uspokojení potřeb*
- *omezenost celkového výstupu*
- *tendence k růstu potřeb*
- *dělna práce, jako nezastupitelný proces rozvoje*
- *nutnost kooperace prací.*

Tyto i jiné faktory způsobují, že **není lhostejno, jakým způsobem jsou využívány omezené zdroje.**

I zde hraje důležitou roli dvojí postavení člověka, který je výrobcem i spotřebitelem. Jako výrobce se musí chovat efektivně, má-li být schopen produkovat více, a to předpokládá, že se bude soustředit na výrobu toho, kde dosahuje vyšší produktivity. Důsledkem je, že se omezuje pouze na určité ekonomické aktivity. Tentýž člověk jako spotřebitel touží po nejúplnějším a všestranném uspokojování potřeb, což předpokládá různost statků. Tento konflikt je neřešitelný pro člověka jako jednotlivce, člověka v pozici izolovaného subjektu. Řešením je, že člověk musí vyrábět pro jiné, aby mohl spotřebovávat produkci jiných.

V samotných základech hospodářské aktivity jsou přítomny faktory vynucující si interakci ekonomických subjektů. Obecně platí:

hospodářský rozvoj je doprovázen neustálým zvyšováním nároků na rozsah a kvalitu interakce mezi jednotlivými částmi celku.

V ekonomické teorii sice často sledujeme činnost jednotlivých subjektů, analyzujeme její zákonitosti (hledisko mikroekonomické), ale její smysl se realizuje až prostřednictvím vztahů k jiným subjektům. Síť vzájemného propojování ekonomických subjektů můžeme sledovat v různých rovinách (např. místní, regionální, národní, mezinárodní).

Abychom správně chápali makroekonomický kontext mikroekonomické analýzy, budeme se v této kapitole zkoumanou problematikou zabývat na úrovni národního hospodářství jako celku.

Co budeme rozumět hospodářským mechanismem? Je to označení pro mechanismus, kterým se v hospodářství rozhoduje o tom ***co, jak a pro koho vyrábět.*** Hospodářský mechanismus se prosazuje a rozvíjí mezi zdroji a produkcí, která je pomocí nich vytvářena.

Obr. 3.1 Hospodářský mechanismus a vztah zdrojů a potřeb

Od hospodářského mechanismu se očekává, že jeho fungování zabezpečí prosazení dvou významných souvislostí v hospodářském prostředí. Proto rozlišujeme **dvě základní funkce hospodářského mechanismu:**

1. ***zabezpečuje usměrnění zdrojů vzhledem k potřebám.***
2. ***měl by nutit výrobce k efektivnímu chování, tedy hledání způsobů, jak z omezených zdrojů dosáhnout vyššího výkonu***

První funkce - usměrnění zdrojů vzhledem k potřebám - neznamena pouze zabezpečení přeměny omezených zdrojů ve statky, tedy vytvoření předpokladů pro uspokojování potřeb. Víme, že potřeby společnosti přesahují možnosti jejich uspokojování vytvářenými statky. Přitom platí, že potřeby jsou

různě naléhavé, a proto usměrňování zdrojů vzhledem k potřebám nutně zahrnuje požadavek, aby omezené zdroje byly přednostně využívány k tvorbě statků podle naléhavosti potřeb.

Vzhledem k tomu, že společnost neustále řeší problém, jak zabezpečit z omezených zdrojů požadovanou a rostoucí úroveň spotřeby, je žádoucí, aby hospodářský mechanismus plnil i další funkci: hospodářský mechanismus by měl nutit výrobce k efektivnímu chování, tedy hledání způsobů, jak z omezených zdrojů dosáhnout vyššího výkonu. Je samozřejmě nezbytné, aby se takové chování výrobcům vyplácelo, aby k němu byli motivováni. V souvislosti s dalším výkladem uvidíme, že tomu tak nemusí nutně být a logickým důsledkem je tendence ke stagnaci v hospodářství.

Budeme-li zkoumat co bylo a je základem organizace hospodářského života, tedy, na čem může být fungování hospodářského mechanismu založeno, zjistíme, že jsou **tři základní principy**, které v historickém vývoji vtiskovaly charakter organizaci hospodářství, tzn. způsobu, jakým bylo prosazováno užití zdrojů.

Alespoň jeden z těchto principů nalezneme v základu mechanismu vždy, ale zpravidla zjistíme, že v konkrétních ekonomických poměrech se jedná o jejich kombinaci. S tím je nebo může být spojena řada nedorozumění i závažných omylů, a proto se v této kapitole pokusíme dát alespoň základní odpověď na vzájemný vztah mezi níže uvedenými principy.

- **Tradice (zvyk)** byla určujícím principem po rozhodující časové období vývoje společnosti a hospodářství, nejen v období primitivní pospolitosti. Klíčovou roli hrála ještě před několika málo stoletími (do průmyslové revoluce). Způsob výroby přecházel z generace na generaci a každá další především uchovávala to, co jí předchozí zanechala. Pomalé tempo pokroku ve výrobě se projevovalo zachováním tradičních výrobních postupů a tradice určovala, jak bude hospodářský systém fungovat. Svoji roli sehrává v řadě oblastí i dnes, významný vliv má např. v ekonomikách méně rozvinutých zemí.
- **Příkaz** je princip, pomocí něhož je základní otázka užití zdrojů řešena do jisté míry v každém systému. v prvobytné pospolitosti to bylo rozhodnutí rady starších (mohlo vycházet z tradice, fyzicky zdatní byli určeni k lovu a méně zdatní se zabývali sběrem, ale rozhodnutí se realizovalo formou příkazu). Příkaz plnil nezastupitelnou roli v ekonomikách otrokářských i na feudálních panstvích. Nejrozsáhlejšího uplatnění našel princip příkazu v centrálně plánovaných ekonomikách 20. století. Rozdílné mohou být i způsoby, kterými se princip příkazu realizuje. v demokratické společnosti se zpravidla jeho použití opírá o stanovisko většiny. V totalitních systémech může naopak vyjadřovat stanoviska a zájmy úzce omezeného okruhu osob.
- **Cenový (tržní)** princip se mezi uvedenými principy jeví jako nejsložitější. Historicky se prosazoval později, ale v moderních ekonomikách plní nezastupitelnou hlavní roli. Proto se jeho rozboru budeme věnovat v následujících kapitolách. Jeho všestranná analýza tvoří jádro moderní ekonomické teorie.

3.2 Základní způsoby koordinace soudobých hospodářství

Podíváme-li se na vývoj národních hospodářství za posledních 100 let, můžeme konstatovat, že se v národních hospodářstvích vedle sebe prosazovaly dva způsoby koordinace. V základu jednoho způsobu je princip příkazu, druhý způsob se opírá o určující roli cenového systému.

I když jsme v předchozí subkapitole upozornili na možnost vzájemného prolínání a doplňování principů organizace hospodářských poměrů, jsou tyto systémy koordinace na úrovni národních hospodářství jako celku **protichůdné a vzájemně nepropojitelné**. Je to dáno reálnými podmínkami jejich existence a předpoklady jejich fungování. Protože se o těchto otázkách vedou diskuse a spory, objasňeme si základní souvislosti našeho stanoviska.

- Národohospodářský systém koordinace založený **na příkazu předpokládá**, a pokud existuje, pak ve skutečnosti také má podobu centrálně koordinované ekonomiky s přísně **vertikální strukturou**, po níž se koordinace uskutečňuje.
- Hospodářství opírající se o **cenový systém (tržní hospodářství)** je založeno na koordinaci, jejímž základem jsou **horizontální vazby**.

Z analýzy fungování horizontálních vazeb koordinace nám následně vyjdou další významné, ale vzájemně se vylučující souvislosti.

Existence obou systémů je současně výrazem teoreticky protichůdných přístupů k základnímu ekonomickému problému, tzn., jak ze zdrojů, kterými společnost disponuje, dosáhnout optimálního produktu vzhledem k potřebám. Pojetí problému bylo silně ovlivněno konkrétními hospodářskými podmínkami, v nichž se vyvíjela národní hospodářství i ekonomická teorie. **Základem cenové koordinace je trh a jeho existence je spjata s předpokladem suverenity tržního subjektu** rozhodovat o svém chování. Taková suverenita předpokládá, že tržní subjekt je suverénním vlastníkem toho, s čím vstupuje na trh. **Suverenita tržního subjektu je založena na soukromém vlastnictví**, kterému v tomto smyslu věnovali pozornost antičtí myslitelé. Máme zde na mysli vlastnictví v ekonomickém smyslu. Co do ekonomického obsahu je vlastnictví chápáno jako úplná vláda nad zdroji a statky, která se naplňuje v hospodářské činnosti. Soukromé vlastnictví se realizuje v rámci existujících omezení, např. právních či ekonomických. Tedy, nesmí být porušeny právní normy upravující podmínky hospodaření. Ekonomické omezení je spojeno především s předpokladem účelnosti používání.

Důležitou okolností, která ovlivnila vývoj a zvýraznila protichůdnost přístupů k otázce koordinace hospodářství, byla skutečnost, že centrálně plánované ekonomiky byly rozvíjeny jako forma uspořádání hospodářských poměrů, se kterou byla automaticky spojována schopnost překonávat nedostatky a poruchy fungování tržních systémů.

Poznámka: zde je nutno zdůraznit, že se jednalo o hodnotící soudy založené nikoliv na ekonomické analýze, ale vyvozované z porovnání situace, která v hospodářství nastala s představou, že takové situace mohou být odstraněny z hospodářského systému (ať už zcela, nebo alespoň významně zmírněny).

Přitom sehrálo roli to, že v ekonomické teorii se od počátku průmyslové revoluce některé doprovodné jevy fungování tržního systému označovaly jako jeho poruchy či selhávání a navozovala se rovina konfrontace reálné situace s ideálem. V rozvíjených kritikách byla zpravidla obsažena idea, že hospodářské poměry je možno uspořádat lepším, spravedlivějším způsobem, který byl nezřídka automaticky spojován s vyšší efektivností. Lišily se pouze způsoby argumentace. Na nejruznější formy kritiky tržního systému tak navázalo myšlenkové schéma dotýkající se samotného způsobu koordinace. Zásadní vliv mělo i to, že významná část ekonomické teorie od doprovodných sociálních důsledků abstrahovala, nebo je bagatelizovala. Tím pro širší veřejnost vznikal dojem, že tradiční ekonomický výklad pozbyl smyslu, ztratil svoji vypovídací schopnost nebo prostě, že se přežil.

Poznámka: V první třetině 20. století se ekonomická teorie vzdala zjednodušeného vnímání trhů a dospěla k závěru, že **tržní systém** jako celek **se optimalizuje cestou zpětných kroků**, které směřují systém k rovnováze (optimu). **To znamená, že v jednotlivém okamžiku nemusí být využívání zdrojů optimální vzhledem k potřebám, ale na druhé straně systém vykazuje tendenci k optimalizaci.** Tržně orientovaná ekonomická teorie vidí v tomto hlavní nepřekonatelnou přednost tržního hospodářství.

Důležitým východiskem teorie centrálně plánované ekonomiky byl výchozí předpoklad, že existuje možnost dosažení optima "předem", tzn. předpoklad, že již při rozhodování o využití zdrojů je možno plně respektovat potřeby, jejich škálu a preference. Takový přístup nutně předpokládá centralizaci rozhodovací pravomoci, tím nutně omezování až likvidaci vlastnické suverenity těch, kteří disponují zdroji nebo je využívají. **Ekonomický základ obou systémů se tak nutně rozchází v samém východisku - uspořádání vlastnických poměrů.**

Ekonomická literatura však také zdůrazňuje, že v žádném konkrétním reálném národním hospodářství nedochází k rozhodování o zdrojích výlučně na základě jediného principu. V ekonomické teorii i v učebnicích ekonomie se proto můžeme setkat s klasifikací moderních reálných ekonomik jako **ekonomik smíšených**. Soustav založených na koexistenci a doplňování systému cenové i příkazové koordinace. Vzhledem k dalšímu výkladu zde musíme učinit poznámky nezbytné pro přesnější chápání uvedeného pojmu.

- Jestliže používáme uvedených označení ekonomik jako tržních či plánovaných, vždy máme na mysli, že dominujícím principem je cenový systém (u tržní ekonomiky) nebo princip příkazu (centrálně plánovaná ekonomika).
- Systém příkazové ekonomiky zde budeme redukovat na nejtypičtější příklad, tj. centrálně plánovanou ekonomiku.
- Termín smíšená ekonomika je používán v obecné ekonomii ke zdůraznění toho, že reálné hospodářství současnosti není ani čistě tržní ani čistě plánované (příkazové). Tedy, že v moderních ekonomikách se o zdrojích rozhoduje na základě cenového systému, ale o určitých zdrojích prostřednictvím jiného mechanismu.
- Tzn. pojmové označení smíšená ekonomika **nelze vnímat jako možnost současného rozhodování o týchž zdrojích oběma způsoby**, tedy splývání a prorůstání odlišných principů do jediného, všezahrnujícího.

3.3 Koordinace v centrálně plánované (příkazové) ekonomice

Dominantní pozici v hospodářském mechanismu centrálně plánované ekonomiky zaujímá ekonomické centrum a centrální plán, jehož funkcí je odpovědět na otázky, před kterými stojí každá ekonomika: co, jak a pro koho vyrábět. Tím se plán stává nástrojem alokace zdrojů i rozdělování vytvořeného produktu.

Takový systém, **má - li vůbec fungovat, předpokládá a vyžaduje splnění určitých podmínek:**

- organizační struktura musí být přizpůsobena tomu, aby ekonomické centrum mohlo přijímat **rozhodnutí, která budou závazná pro podřízené články řízení**. To je podmíněno úpravou vlastnických poměrů.
- ekonomickým základem se stává **státní forma vlastnictví**, kdy stát vystupuje jako vlastník kapitálových statků. Přitom nemusí jít o veškeré kapitálové statky a státní forma vlastnictví nemusí být jediná. Zpravidla je doplňována družstevní formou vlastnictví, kterému může být přiznána formálně i rovnoprávnost. Fakticky se však dostává do podřízenosti státní formě prostřednictvím začlenění do mechanismu centrálního závazného plánování. I u této formy jsou vlastnické kompetence silně omezeny až likvidovány. Soukromé vlastnictví (pokud existuje) je zpravidla zcela okrajovou formou.
- vztah centra a hospodářských jednotek (nikoliv subjektů v ekonomickém smyslu, neboť uspořádání vlastnických poměrů je staví do role vykonavatele příkazu bez možnosti rozhodování a volby) je zprostředkováván jedním či více mezičlánky.

Významným momentem zrodu centrálního systému koordinace byla snaha vyloučit předem neefektivní fungování hospodářství jako celku. Je nutno konstatovat, že historie tohoto způsobu prokázala:

- uvedený **cíl nebyl nikdy dosažen**
- systém navíc **nevykazoval ani dostatečnou tendenci ke zdokonalování**
- realita fungování v konfrontaci s představami vyzněla jako **realizace utopického projektu**.

V čem spočívají ekonomické kořeny selhání tohoto způsobu koordinace? Uveďme alespoň nejzávažnější.

Základem hospodářského rozvoje je racionální chování výrobců projevující se v trvalém úsilí o zdokonalování výrobních postupů. Způsob ekonomické realizace takového chování může mít v různých podmínkách různou formu (může to být cesta k výrobě většího množství statků, ke

snižování nákladů na výrobu, ale i úspora času jako předpoklad seberealizace v jiné oblasti, nebo prostě maximalizace zisku atd.).

Kdy a za jakých podmínek se racionální chování projevuje? Tehdy, je-li ekonomický subjekt (výrobce) zainteresován na zdokonalování, tzn. když získaný efekt, poměřený obětí spojenou s jeho dosažením, naplňuje účel chování výrobce. Právě tyto vazby jsou v centrálně plánované ekonomice nejen narušeny, ale fakticky likvidovány. Výrobce (podnik) je v postavení podřízeném, je závislý na plnění plánu, který je mu zprostředkovaně uložen z ekonomického centra. Zainteresován je na splnění plánovaných ukazatelů. Plán se stává hlavním obsahem hospodářského mechanismu, **přičemž se předpokládá, že:**

- **cíle**, k jejichž naplnění obsah plánu směřuje, **jsou vyjádřením potřeb společnosti**
- **plán je chápán jako nejdokonalejší postižení nejen potřeb, ale i výrobních možností**
- **jednotlivé podniky** jsou zainteresovány na plnění a překračování plánu a tím je garantováno, že **budou vyvíjet trvalou aktivitu ke zvyšování své výkonnosti**
- předpoklady dalšího rozvoje jsou zabezpečeny tím, že stát jako vlastník centralizuje rozhodující část výkonů do svých fondů. Tyto výsledky jsou potom rozděleny podle potřeb rozvoje.

Každý z uvedených předpokladů se v historicky krátké době ukázal jako nereálný a vynutil si administrativní korekce. Na druhé straně samotný plán odmítnut nebyl, neboť by ve svých důsledcích znamenal uznání ekonomické neschůdnosti plánovité koordinace v podobě centrálně plánovitého řízení.

Výchozí problém příkazové ekonomiky je totiž spjat se samotnou tvorbou plánu, s formulací cílů. Již v této rovině se plně prokazují nefungující informační toky. Formulace cílů (optimalizace využívání zdrojů vzhledem k potřebám) předpokládá schopnost centra postihnout potřeby. **Jak ale zjistit potřeby, které se neustále vyvíjí, a jak tomu přizpůsobit alokaci zdrojů?** Vzhledem k tomu, že trh hraje v tomto systému pouze okrajovou roli a je navíc silně deformovaný (viz srovnání s následující subkapitolou) a jiná metoda použitelná v národohospodářském rámci poznána nebyla, ocitá se ekonomické centrum bez věrohodných informací o spotřebitelské poptávce. Výsledkem jsou opakující se deformace v podobě nežádané produkce na jedné straně a na druhé straně trvale nedostatková produkce.

Jen zdánlivě jednodušší je situace v případě výrobní spotřeby, neboť se jedná o přidělování zdrojů na výrobu (může být nejen plánováno, ale podle plánu se i realizovat, pokud vytvořené zdroje odpovídají plánovanému záměru). Nicméně, z výše uvedeného je zřejmé, že každá výroba pro výrobu se musí v konečné fázi proměnit ve statky konečné spotřeby. Znovu se neidentifikovatelnost potřeb projevuje jako nepředvídatelný faktor. **To vše je umocněno snahou centra vydávat za potřeby společnosti i to, co průkazně potřebám, případně jejich hierarchii, neodpovídá.**

Rovněž způsob tvorby plánu a podmínky, ve kterých se realizuje, vyvolávají závažné disproporce mezi potřebami a jejich vyjádřením v plánu. Navíc však **plán nepostihuje výrobní možnosti.** Rozhodování se uskutečňuje na úrovni centra na základě nepřesných a často záměrně zkreslených informací o výrobních možnostech. Informace mohou poskytovat pouze podniky (informace o kapacitách, technologiích, rezervách, nákladech aj.). To znamená, že **informace poskytuje ten, kdo je závislý na splnění úkolů stanovených plánem** na základě poskytnutých informací. Jestliže podnik v informacích věrohodně popíše své možnosti, bude mu stanoven úkol na jejich hranici. Vystavuje se riziku postihu v případě nesplnění náročně stanoveného úkolu. To vše se odehrává v prostředí, ve kterém na sebe centrum převzalo spolu s rozhodovací pravomocí i odpovědnost za dosahování vyšší výkonnosti, tedy za rozvoj. Proto centrum podniky nutí k vyšší výkonnosti a vědomo si výše zmíněné nízké věrohodnosti, uchyluje se k administrativním opatřením a tlakům. Vytváří se klima, ve kterém je rozpis plánu na další období odvozován ze schématu: **předchozí výkon + procentní přírůstek růstu výkonu.** Tím spíše je pro podnik nepřijatelné poskytovat věrohodné a pravdivé informace.

Pomocí daného množství kapitálových statků a používané technologie je možno vymezit optimum výkonu, za které se může podnik posunout jen změnou kapitálových statků či technologií. Administrativní rozpis tuto souvislost fakticky neakceptuje a podnik je dříve či později předurčen pro roli "neplniče" plánu a z toho plynoucích důsledků. Jeho rozvoj je spjat pouze s možností získání

dodatečných zdrojů přidělem z centra. Jestliže však charakteristiku doplníme o to, že ztráty jsou kompenzovány z prostředků státního rozpočtu, je zřejmé, proč chování podniků ve státním vlastnictví postrádá iniciativu, podnikavost, motivaci a ekonomickou racionálnost.

Skutečnost, že systém postrádal tendenci k pokroku, se snažilo ekonomické centrum kompenzovat "propracováváním" plánovaných úkolů. Proto byl vývoj centrálně plánovaných ekonomik charakteristický procesem neustále se opakujících reforem. Jejich společným znakem byl přechod od původně naturálně-věcného plánování (zejména od okamžiku, kdy ekonomiky narazily na bariéry extenzivního rozvoje, tzn. nebylo možno využít k růstu výkonnosti zapojování dodatečných volných zdrojů) ke snaze využívat hodnotových (tržních) ukazatelů plánu.

S těmito reformami byly spojovány naděje na "oživování" systému, tedy očekávání, že bude vyšší zainteresovanost výrobců na růstu výroby a její kvalitě. Dílčí změny v mechanismu plánování však efekt nepřinesly, stejně jako úpravy v postavení podniků. Základní problém blokuující rozvoj odstraněn nebyl, tím byla nezainteresovanost výrobců na jeho uskutečňování. Základem řešení by bylo jediné nastolení poměrů, ve kterých by výrobce nesl odpovědnost za svá rozhodnutí a důsledky z nich plynoucí. Podnikům však rozhodovací kompetence přiznány nebyly, neboť ty přísluší vlastníku (ten by je mohl delegovat).

Uchován zůstal mechanismus zabezpečující, že z výkonu lepších se dotovala činnost slabších subjektů. Přerozdělovací procesy mají několik dimenzí, ale tato je ekonomicky nejméně vhodná (resp. zcela nevhodná), neboť preferuje neefektivní hospodaření, podporuje stagnaci. Působí proti rozvoji a stimuluje neekonomické jednání. V takovém klimatu objektivně nemohla nastat změna v chování podniků.

Z hlediska teoretického i praktického zůstala neřešitelným problémem samotná vyšší úroveň využívání hodnotových (tržních) kategorií, které jsou úzce svázány s cenami a pomocí cen se vyjadřují. Ekonomická objektivita cen, které byly rovněž centrálně plánovány, byla výrazně porušena, mnohdy byla nulová. Právě v cenové oblasti se snad nejvýrazněji projevovala subjektivita rozhodování. Vedla skutečnosti, že cenový orgán neznal podmínky, za kterých se vyrábí a v zájmu výrobce je vždy, aby cena byla vyšší (může-li prodat), se u cen projevovala celá řada tzv. „společenských“ preferencí prosazovaných politickými orgány. Jinými slovy, ekonomické reformy sice mohly usilovat o vytváření ekonomičtějšího prostředí, proklamovat intenzivnější používání tzv. *ekonomických nástrojů řízení, nicméně skutečnost, že ceny ekonomický obsah neměly, by vedla k zachování ekonomicky neefektivního prostředí v hospodářství.*

3.4 Tržní hospodářství

Tržní hospodářství je systém založený na horizontální koordinaci, ve kterém **lidé tím, že kupují, vyjadřují, co chtějí a co nechťejí.** Jejich chování na trhu je zároveň pokynem pro výrobce, co mají nebo nemají vyrábět.

Je to systém, ve kterém jsou vztahy mezi jednotlivými subjekty zprostředkovány trhem a kde impulsy změn vycházejí od kupujících. **Rozhodování je založeno na svobodné volbě suverénního subjektu trhu.** Z možnosti volby vyplývá náročnost tržního prostředí, neboť subjekt také nese důsledky svých rozhodnutí. Suverenita subjektů a neustále se opakující možnost volby činí z tržního prostředí **demokratický a liberální systém.**

Poznámka: Pokud se v charakteristice tržního systému zdůrazňuje dokonalost nebo nejdokonalejší, má se tím vždy na mysli, že tržní ekonomika umožňuje uskutečňovat volbu spojenou s užíváním omezených zdrojů nejdokonalejším ze známých způsobů. Nejedná se tedy o prostředí absolutně dokonalé, uvidíme, že vedle prokazatelně pozitivních vlastností má a může vykazovat i vlastnosti nežádoucí.

Základem tržního hospodářství je trh a jeho vnitřní obsah tvoří **tržní mechanismus**. Na trhu dochází k výměně činností mezi subjekty prostřednictvím směny. Trh je označení místa směny a jeho význam spočívá v tom, že teprve na trhu může činnost výrobců získat smysluplnost. Současně je trh místem, ke kterému se směřují výsledky hospodářské aktivity i požadavky odvozené od potřeb. Trh tak získává schopnost vyjevovat jednotlivé stránky ekonomiky, její vnitřní proporce, úroveň, kvalitu. Tím **trh poskytuje nezbytné informace**, od kterých se odvíjí očekávání tržních subjektů a jejich rozhodování. Právě tyto procesy máme na mysli, když hovoříme o tržním mechanismu.

Tržní mechanismus je formou hospodářského mechanismu. Funkce, které plní dávají trhu smysl a společenskou opodstatněnost. Jako forma hospodářského mechanismu **musí plnit obě dvě základní funkce:**

- **usměrňovat zdroje vzhledem k potřebám**
- **vyvíjet tlak na efektivní chování výrobců.**

Pro chápání tržního mechanismu je důležité ujasnit si jeho působení na alokaci a užívání zdrojů a vnímání vzájemných vazeb, na nichž je založen. Proto je zohledníme a zdůrazníme i při definování:

Tržní mechanismus je proces vzájemného ovlivňování tvorby nabídky, tvorby poptávky a tvorby ceny.

Ke správnému pochopení obsahu definice tržního mechanismu je nutno porozumět tomu, jak je v ekonomii definována nabídka a poptávka.

Nabídkou rozumíme souhrn všech zamýšlených prodejů, se kterými přicházejí na trh výrobci. Její rozměr je určen objemem výstupu výroby (množstvím produkce, resp. nabízené množství produkce) **a cenou**, za které jsou výrobci ochotni prodat nabízené množství zboží. Při výkladu ekonomie se rozlišuje nabídka podle kontextu zkoumání trhu:

- **celková (agregátní)**, která je určena objemem výroby všech tržních producentů a cenami, za které jsou ochotni prodat. Agregátní nabídka patří ke kategoriím makroekonomie
- **individuální**, jedná se o nabídku jednotlivého výrobce. Je určena množstvím jeho produkce a cenou, za kterou je ochoten prodat. Bude tedy vyjadřovat, jaké množství je určitý výrobce při určité tržní ceně ochoten produkovat a nabízet
- **tržní**, v tomto případě budeme zkoumat nabídku jediného výrobku, který může být vyráběn a dodáván na trh různými výrobci. I v tomto případě je určena množstvím a cenami produkce.

Nabídka (dále S) vždy vyjadřuje funkční vztah mezi množstvím vyráběné a nabízené produkce (Q) a cenou (P), za kterou jsou ochotni nabízející prodat.

Tuto závislost můžeme ilustrovat nabídkovou křivkou, zobrazenou na obrázku č. 3.1

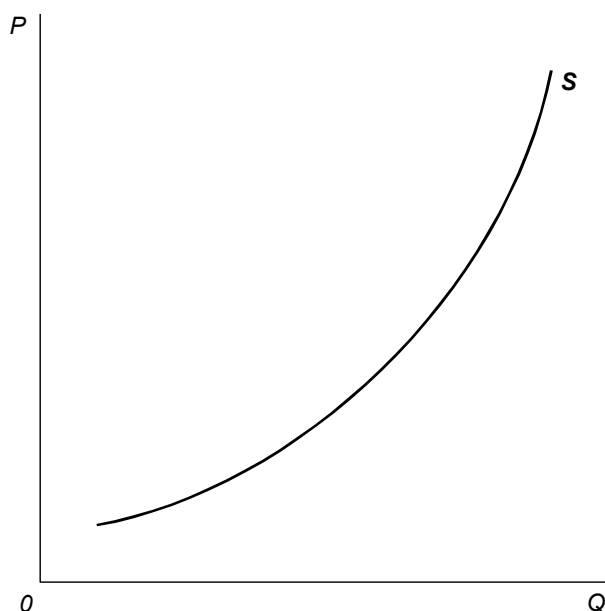
S rostoucí cenou se zvyšuje nabízené množství. Tato souvislost je označovaná **jako zákon rostoucí nabídky.**

Poptávka (D) představuje souhrn zamýšlených koupí a je určována rovněž množstvím (v tomto případě poptávaným) a cenou (za kterou jsou kupující ochotni kupovat). V případě poptávky budeme rovněž v různých kontextech rozlišovat poptávku:

- **celkovou (agregátní)**, která je určena celkovým objemem produkce v ekonomice, který chtějí kupující zakoupit a cenami, za které jsou ochotni koupit
- **individuální**, která je poptávkou jediného kupujícího. Budeme sledovat, jak kupující vynakládá svůj důchod na koupě různých výrobků (podle jejich cen a užitku)
- **tržní**, je poptávka po jednom výrobku, kterou představují zamýšlené výdaje různých kupujících.

Obr 3.1: Křivka tržní nabídky

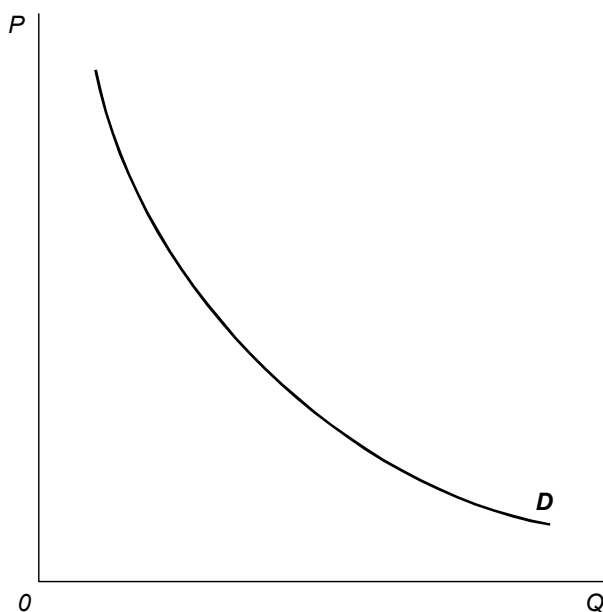
Pokud hovoříme o *zamýšlených koupích*, máme na mysli nejen to, že někdo chce nebo touží něco

koupit, ale že také má peněžní prostředky, za které může koupit při dané ceně uskutečnit. Jen tehdy může ovlivňovat rozměr poptávky a tím i situaci na trhu. Hovoříme o tzv. *koupěschopné poptávce*. *i* poptávka vyjadřuje funkční souvislost mezi množstvím poptávané produkce a jeho cenou. Vztah mezi těmito veličinami však vtiskuje poptávce jinou, opačnou tendenci než v případě nabídky. Pro kupujícího je výrobek tím přijatelnější, čím je jeho cena nižší. Poptávková křivka vyjadřuje ochotu kupovat větší množství při nižší ceně.

Pro poptávkovou křivku je charakteristické, že s rostoucí cenou klesá poptávané množství a naopak. Hovoříme o *zákonu klesající poptávky, na rozdíl o tzv. zákona rostoucí nabídky*.

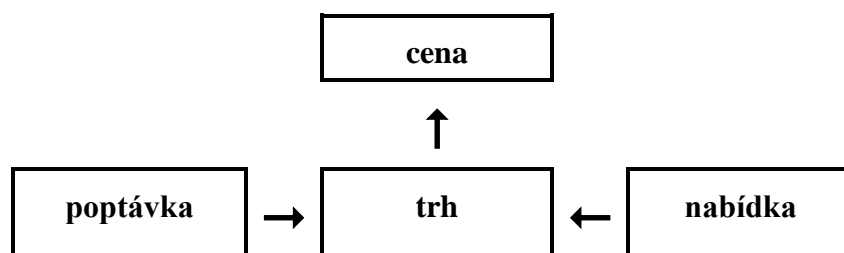
Obr. 3.2 Křivka tržní poptávky

Nabídka a poptávka představují dvě strany trhu, na vztazích mezi nimi je ve skutečnosti založen trh i tržní mechanismus. Obě se vztahují k množství produkce a jeho ceně, přičemž vyjadřují ochotu při

určité ceně nabízet či nenabízet, kupovat či nekupovat. Proto je cena chápána jako výslednice střetu mezi nabídkou a poptávkou a její změny jako odraz změn vztahu mezi nabídkou a poptávkou, při nichž obecně platí, že převaha nabídky nad poptávkou se projevuje poklesem ceny a naopak. Tedy převaha poptávky nad nabídkou je doprovázena cenovým vzestupem. Závislost cen na vývoji nabídky a poptávky můžeme zobrazit následovně:

Obr. 3.3 Utváření ceny na základě vztahu nabídky a poptávky

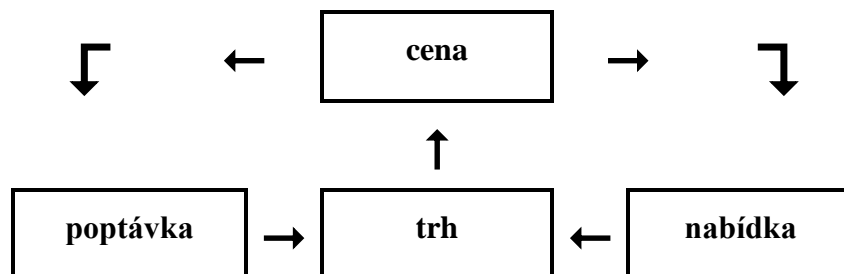
Bylo by chybné redukovat tržní mechanismus na cenotvorný proces (často k tomu dochází), který je v tomto případě zobrazen. Toto zobrazení pouze zdůrazňuje, že nabídka a poptávka jsou cenotvorné faktory a výše ceny, resp její změny jsou závislé na vztahu poptávaného a nabízeného množství produkce. *Souvislosti tržního mechanismu jsou mnohem hlubší a opírají se o zpětný vliv ceny na nabídku i poptávku.*

Tržní cena (resp. její změna) je pro tržní subjekty základní informací, od které se odvíjí jejich rozhodování a jednání v dalším období.

Cena je veličinou, která pro kupujícího znamená oběť, kterou musí podstoupit, chce-li na trhu získat statek sloužící k uspokojení potřeby. Pro prodávajícího je tatáž cena efektem, k jehož dosažení musel podstoupit určitou oběť (náklady).

Změna ceny se bezprostředně projevuje do kalkulace užitku (efektu) a oběti, a to na straně poptávky i na straně nabídky. To je impulsem ke změnám v nabídce a poptávce a změně jejich vzájemné proporce. Změna poměru znovu působí na úroveň ceny. Tržní mechanismus toto vzájemné ovlivňování předpokládá a je na něm založen.

Obr. 3.4 Tržní mechanismus

Má-li trh vyjadřovat souvislosti ve schématu zachycené, musí k tomu být vytvořeny podmínky. Především, aby cena skutečně mohla odrážet měnící se proporce mezi nabídkou a poptávkou. *Nezbytnými předpoklady působení tržního mechanismu jsou:*

- a) **cenová liberalizace** – v ekonomické teorii se tím rozumí prostředí, kde změna vztahu mezi nabídkou a poptávkou se odrazí v ceně. Graficky je znázorněna obrázkem č. 11.

Aby se cenová liberalizace mohla prosazovat, nesmí stát ovlivňovat tržní cenu pomocí cenové regulace. Nutná je rovněž tržní suverenita subjektů, svoboda volby, zda koupí či prodá anebo nekoupí, případně neprodá. Svoboda rozhodování o tom, jak budou vynaloženy prostředky, kterými tržní subjekt disponuje je současně dalším předpokladem fungování tržního mechanismu.

- b) **vlastnická suverenita tržních subjektů.**

Tržní subjekty sledují různé cíle, mají odlišnou motivaci, do jejich chování se promítá řada vnějších vlivů (podrobněji o těchto otázkách pojednáme v kapitolách věnovaných analýze nabídky a poptávky). Vlastnická suverenita jim umožňuje přizpůsobit se změnám ceny, zvýšit či snížit poptávané nebo nabízené množství. Z hlediska koordinující role trhu můžeme tržní subjekty rozdělit do dvou základních skupin:

- **domácnosti** jsou subjekty přicházející na trh s cílem nakoupit statky a služby sloužící k uspokojování potřeb. V roli kupujícího vystupují na trhu výrobků a služeb. Tytéž domácnosti jsou však také vlastníky výrobních faktorů a na trhu výrobních faktorů je nabízejí, tzn. vystupují na straně nabídky.
- **firmy** jsou instituce, jejichž činnost je zaměřena na produkci výrobků a služeb za účelem prodeje. i firmy vstupují na oba uvedené trhy, a to na trh výrobků a služeb jako prodávající (nabídka), zatímco na trhu výrobních faktorů jsou v postavení kupujících (poptávka).

Poznámka: Dělení na tržní subjekty by nebylo úplné, pokud bychom hned úvodem nezdůraznili, že tržním subjektem moderních ekonomik je stát. Je specifickým subjektem sledujícím mnohem širší cíle než soukromé tržní subjekty. Jeho působení významně ovlivňuje nejen základní rámec, ale i mechanismus působení trhu. Vztahu státu a trhu se budeme podrobně věnovat při výkladu makroekonomie a v této chvíli od státu jako tržního subjektu budeme abstrahovat.

Trh je prostředím složitým a mnohorozměrným. Postupně budeme vyčleňovat jednotlivé tržní segmenty. Nyní, při sledování koordinující role trhu je účelné rozlišit dvě tržní roviny: trh výrobků a služeb a trh výrobních faktorů. Obě roviny jsou propojeny a vzájemně se ovlivňují prostřednictvím vztahů, které se rozvíjí mezi domácnostmi a firmami. Jak trh plní svoji koordinační funkci a odpovídá na otázky co, jak a pro koho vyrábět, naznačuje obrázek č. 13. z obrázku je zřejmé, že k nezbytným předpokladům fungování tržního mechanismu patří:

- c) **existence trhu výrobních faktorů.**

Současně jsme nyní schopni prostřednictvím níže naznačeného schématu zaregistrovat obsah **Základní funkce trhu, kterou je optimalizace alokace zdrojů**. Rozdělení výrobních faktorů mezi jednotlivé druhy hospodářské činnosti tak, aby omezené zdroje byly využívány co nejúčelněji vzhledem k potřebám společnosti.

Jak optimalizace probíhá? Cenový pohyb je tržními subjekty zaznamenáván a vyhodnocován a promítá se do přijímaných rozhodnutí. Dochází-li k cenovému vzestupu, mají firmy zájem na rozšiřování výroby (vyplývá z nabídkové křivky). Předpokladem je získání dodatečných výrobních faktorů, a proto se zvyšuje poptávka po výrobních faktorech. Je to reakce na cenové zvýhodnění, které je projevem společenských preferencí. Vzhledem k tomu, že zdroje jsou omezené, musí být uvolněny z jiných výrob. Bude to z těch, kde klesající cena je informací o tom, že se vyrábí více, než je společnost ochotna, při dané ceně, kupovat.

Přednosti tržního mechanismu:

- není to, že by v každém okamžiku zabezpečoval optimální alokaci zdrojů

- je, že obsahuje **zpětnou vazbu umožňující přizpůsobování alokace zdrojů skutečným a měnícím se potřebám.**

Předpokladem však je **vlastnická suverenita – soukromé vlastnictví** tržních subjektů, jen tehdy se mohou měnící se ceny proměňovat do nových požadavků poptávky po výrobních faktorech. Právě tato poptávka zprostředkovává společenské preference, neboť upřednostňuje nákupy výrobních faktorů pro výroby, jejichž produkci společnost na trhu požaduje, což dává najevo ochotou platit vyšší cenu.

Obr. 3.5 Základní schéma tržní koordinace

